

УДК 327 (510+(470+571))

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-45>

Олександр Алексєйченко
ORCID: 0000-0002-2325-1289

РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ І ПРОЄКТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ПОСТРАДЯНСЬКІЙ ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЗІЇ

Трансформація архітектури міжнародних відносин після розпаду біполярної системи зумовила активізацію регіональних процесів на пострадянському просторі та формування Центральної Азії (ЦА) як самостійного суб'єкта міжнародних відносин. Здобуття незалежності Казахстаном, Узбекистаном, Киргизстаном, Таджикистаном і Туркменістаном призвело до утвердження національно-центричних моделей державного розвитку та їх інтеграції у глобальну і регіональну політику. Метою статті є аналіз еволюції регіональної інтеграції країн ЦА від Ташкентського договору до діяльності Організації Центрально-Азійського співробітництва. Обґрунтовано історико-географічну та політико-економічну органічність інтеграційних процесів у регіоні. Доведено, що центральноазійська інтеграція мала еволюційний характер і значною мірою стримувалася політикою РФ, що зрештою сприяло поглинанню регіональних ініціатив у ширші інтеграційні формати під егідою Росії і Китаю.

Ключові слова: *Центральна Азія, регіональна інтеграція, пострадянський простір, геополітика, Росія, імперська політика.*

Вступ. Актуальність дослідження геополітичної трансформації ЦА зумовлена зростанням ролі регіону в системі міжнародних відносин після розпаду біполярного порядку. Здобувши незалежність, країни регіону постали перед необхідністю формування власної політичної суб'єктності та пошуку автономних моделей інтеграції. Водночас неоімперська політика РФ істотно обмежила цей потенціал, закріпивши у договірно-правових механізмах асиметричні формати залежності. Повномасштабна війна РФ проти України прискорила структурну трансформацію євразійського порядку та посилила роль КНР в регіоні. У цих умовах ЦА дедалі виразніше постає як самостійний геополітичний макрорегіон.

Постановка проблеми та аналіз попередніх досліджень. Метою статті є аналіз геополітичної трансформації ЦА після розпаду СРСР як простору формування нового регіонального порядку та конкуренції провідних центрів сили. У фокусі дослідження – історичний шанс країн регіону створити власний цілісний історико-культурний і економічний простір, зірваний неоімперською політикою РФ через інституційне поглинання регіональних ініціатив і нав'язування асиметричних моделей інтеграції. Це заблокувало перспективу формування автономного центральноазійського проєкту та нової цивілізаційної й демократичної ідентичності регіону.

Аналіз зарубіжної [22; 26] і вітчизняної літератури [1–12] засвідчує наявність розгорнутої концептуальної традиції дослідження пострадянського простору як зони неоімперської реінтеграції РФ та водночас як простору формування нових моделей регіональної суб'єктності. У працях А. Гольцова [1], Є. Магди [8], О. Майбороди [9], І. Соляра, П. Артимишина [12] пострадянський простір концептуалізується як геополітична периферія, у межах якої Росія намагається відтворити імперську модель «центр – зовнішній пояс».

Безпековий вимір реінтеграційної політики Російської Федерації, інституціоналізований через ОДКБ, ШНД та євразійські формати, розкривається у працях Н. Микитчук [10], а також

© О. Алексєйченко, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

І. Лоссовського та І. Крупені [7]. Історичні засади формування сучасного зовнішньополітичного курсу пострадянських держав, включно з країнами Центральної Азії, системно проаналізовано в колективній монографії за редакцією А. Бульвінського, де доведено визначальну роль дорадянських культурно-цивілізаційних традицій та російського імперського зовнішньополітичного дискурсу в еволюції регіональних безпекових і інтеграційних моделей [5].

Водночас у спільній праці М. Дорошка та І. Волошенко [3] пострадянські держави розглядаються як елементи ширшої євразійської геополітичної динаміки, у межах якої ЦА постає простором перетину інтересів провідних центрів сили. Аналогічну логіку геополітичної поведінки РФ на пострадянському просторі простежують М. Дорошко та А. Пліс на прикладі Південного Кавказу, демонструючи використання Москвою конфліктного потенціалу та інструментів «керованої нестабільності» як універсальної моделі збереження регіонального домінування [4]. Сукупність зазначених досліджень дає підстави розглядати наукові підходи М. Дорошка як складову українського академічного дискурсу з проблематики трансформацій пострадянського простору в умовах посилення міжнародної конкуренції. Дослідження А. Гольцова [2], В. Константинової [5] та А. Парфінєнка [11] доповнюють цю рамку аналізом китайського геоекономічного та інституційного проникнення в регіон.

Результати та обговорення. Після розпаду біполярного порядку ЦА постала як самостійний суб'єкт світової політики, однак імперська інерція політико-географічного конструювання регіону зумовила асиметричні моделі інтеграції під домінуванням Росії. У цій логіці формувалася нова регіональна ідентичність, імпульсом до якої стало підписання Біловезьких угод 8 грудня 1991 р., коли було проголошено припинення існування СРСР та створення СНД. Представники радянських азійських республік до переговорів залучені не були, їм було запропоновано приєднатися до вже сформованого геополітичного проєкту, що й відбулося 21 грудня 1991 року на зустрічі лідерів 11 колишніх радянських республік в Алматі.

Напередодні Алматинського саміту, 13 грудня 1991 р. в Ашгабаті відбулася зустріч президентів Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану та Узбекистану з метою узгодження подальших кроків, зокрема щодо формату приєднання до СНД. Розпад СРСР і формування нових держав запустили два паралельні процеси: утвердження національно-центричних ідей як базової державної парадигми та інтеграцію нових акторів у систему міжнародних відносин, що зумовило появу нової регіональної самоідентифікації.

Зникнення єдиного партійно-адміністративного центру актуалізувало пошук нових форм регіональної консолідації за умови збереження спільної економічної спадщини. Країни регіону успадкували схожу, а подекуди єдину промислову й енергетичну інфраструктуру; за даними Світового банку, структурні показники сільського господарства, промисловості та сфери послуг були майже ідентичними [30, р. 296–297]. Географічна специфіка зумовлювала потребу в координації управління водними ресурсами, гідроенергетикою та транспортною інфраструктурою. У цьому контексті показовим стало підписання однієї з перших регіональних угод – про співробітництво у сфері використання водних ресурсів, що засвідчило прагматичну зацікавленість держав у збереженні системних елементів економічної взаємодії.

Наступним етапом закріплення нової регіональної ідентичності став саміт глав держав Середньої Азії 1992 р., на якому президент Казахстану Н. Назарбаєв ініціював відмову від радянського терміну «Середня Азія та Казахстан» на користь поняття «Центральна Азія». Він обґрунтовував це необхідністю адекватного історико-політико-географічного окреслення регіону в умовах нових геополітичних реалій після розпаду СРСР.

Важливим кроком на шляху до закріплення нової регіональної ідентичності та початком формування інтеграційно-регіональної якості стала зустріч глав держав у Ташкенті 4 січня 1993 р., на якій було ухвалено рішення ідентифікувати ці країни як держави ЦА, а також координувати політику у сфері безпеки, охорони кордонів і соціального розвитку. Додатково

було задекларовано створення єдиного середньоазійського ринку з узгодженою податковою, митною та інвестиційною політикою [17]. У стратегічній перспективі рішення, ухвалене на ташкентській зустрічі 1993 р., було зумовлене не лише потребою артикулювати нову регіональну ідентичність, а й прагненням створити альтернативний інтеграційний формат на випадок неефективності російського проєкту СНД.

Такий обережний настрій місцевих еліт має своє пояснення. Лідери центральноазійських країн, не дивлячись на те, що були незадоволені наслідками радянської модернізації регіону, але на етапі трансформацій своїх економік були міцно прив'язані до Росії колоніальною економічною спадщиною. Так, за оцінкою експертів журналу «Economist» розмір субсидій з загальносоюзного бюджету на момент розпаду СРСР становив: для бюджету Таджикистану – 44 %, для Узбекистану – 42 %, Киргизстану – 36 % Казахстану – 23 % і для Туркменістану 21 % [28]. Таким чином, колишня комуністична номенклатура на етапі переходу до ринкових відносин залишала за собою право балансувати між національними інтересами та геополітичними амбіціями Москви. У той самий час, особливістю процесу ідентифікації країн ЦА став їх одночасний рух у напрямку до регіональної інтеграції. Її складовими стали збереження етно-релігійної ідентичності та намагання перенести національну-культурний досвід вже наявних світових інтеграційних проєктів (ЄС, НАФТА).

Першим кроком у реалізації інтеграційного проєкту в ЦА стало підписання 10 січня 1994 р. у Ташкенті договору між Казахстаном та Узбекистаном «Про створення єдиного економічного простору», що стало нетиповою подією для пострадянського простору та засвідчило відцентровість від колишнього московського геополітичного центру. Документ заклав правовий фундамент для приєднання інших держав і за своєю логікою відтворював модель Маастрихтського договору 1992 р., передбачаючи вільний рух товарів, послуг, капіталів і робочої сили та узгоджену фінансово-економічну політику [24].

Нова інтеграційна конфігурація була відкритою для інших учасників регіону. 30 квітня 1994 р. у м. Чолпон-Ата було підписано тристоронній договір про створення Єдиного економічного простору між Киргизькою Республікою, Республікою Казахстан та Республікою Узбекистан, що формувало один із найбільших внутрішніх ринків пострадянського простору та відкривало нову якість регіональної кооперації. Згодом це об'єднання отримало назву Центрально-Азійське економічне співтовариство (ЦАЕС). Інституційне оформлення цього формату створило передумови для його подальшого розширення у повноцінний центральноазійський інтеграційний простір.

Подальша перспектива приєднання Таджикистану та Туркменістану до ЦАЕС відкривала можливості використання переваг центральноазійського регіоналізму у формуванні нового ресурсно-економічного феномену Центральної Азії. У конфігурації п'яти держав формувався один із найбільших внутрішніх ринків пострадянського простору з населенням 55–57 млн осіб, що посилювався значним ресурсним потенціалом регіону (вуглеводні, уран, гідроенергія та аграрна спеціалізація) [23]. Показовим елементом ресурсної самобутності регіону був урановий сектор: у 1992–1996 рр. Казахстан і Узбекистан, попри різке скорочення видобутку, зберегли статус ключових постачальників стратегічної сировини на пострадянському просторі [21]. У цьому контексті ЦАЕС розглядався як інституційна основа для формування альтернативного гео економічного простору, що потенційно міг обмежити російську інфраструктурну домінацію у сфері трубопроводів, транзиту та доступу до енергетичних ринків.

Водночас ЦАЕС формувало інституційний фундамент для координації дій регіональних урядів з метою подолання монопольного становища Росії в комунікаційно-логістичному секторі. Контроль Москви над нафто- та газотранспортною інфраструктурою фактично блокував вихід Туркменістану, Узбекистану та Казахстану на європейські енергетичні ринки, обмежуючи

експорт рамками СНД за цінами, нижчими за світові. У цих умовах Росія закріпила своє монопольне становище на пострадянському економічному просторі та активно його використовувала. Саме тому в кінці 1994 р. було підписано угоду «Про використання паливно-енергетичних та водних ресурсів Центральноазіатського регіону, будівництво та експлуатацію газопроводів».

Нове геоекономічне утворення відкривало перспективу поступового скорочення військової присутності Росії в регіоні. У його межах почала функціонувати Рада міністрів оборони, покликана забезпечувати регіональну безпеку та зменшувати залежність країн ЦА від російського військового впливу. Втім реалізацію цих намірів ускладнювали як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, передусім зростання релігійного фундаменталізму та радикалізація ісламського руху, що створювали «геополітичну порожнечу» й дедалі більше загрожували політичній стабільності регіону.

Вкрай складним викликом для урядів країн-членів ЦАЕС залишалася проблема російської військової присутності в регіоні. З огляду на мілітаризований характер зовнішньої політики РФ цей чинник розглядався як пряма загроза інтеграційним і безпековим перспективам держав ЦА. Формально обґрунтовуючи свою присутність миротворчими місіями та охороною кордонів СНД, Росія утримувала військові контингенти в ЦА, закріплюючи регіон у межах власної геополітичної орбіти та протидіючи зростаючому американському впливу. Показовою в цьому контексті стала заява директора Федеральної прикордонної служби РФ К. Тоцького про неприпустимість постійної присутності США в ЦА [29], яку згодом підтримали представники вищого російського керівництва.

Характерним прикладом політики проникнення та загравання Москви з регіональними елітами стала участь російських військових у громадянській війні в Таджикистані. Після повалення в серпні 1992 р. «ісламо-демократами» уряду К. Махкамова Росія відкрито підтримала кабінет Р. Набієва та фактично легітимізувала державний переворот, заплуштивши очі на масові порушення прав людини з боку нової комуністичної влади. Міністр закордонних справ РФ А. Козирев при цьому назвав Таджикистан «зоною особливих російських інтересів» [27].

Вже у травні 1993 р. було підписано Договір між Республікою Таджикистан і РФ про співробітництво у військовій сфері, який закріплював перебування російських військових формувань у місцях постійної дислокації з усім озброєнням і технікою. Таким чином, на правовому рівні було легітимізовано присутність 201-ї російської дивізії в республіці.

Подібна модель безпекової залежності сформувалася в Киргизстані, де Росія перебрала на себе ключові функції гаранта стабільності. Угода 1992 р. передала Москві охорону кордонів республіки, а договір 1994 р. закріпив формування прикордонних підрозділів із киргизьких призовників за керівної ролі російських військових і фінансуванням у пропорції 80% – з бюджету РФ та 20% – з бюджету Киргизстану. Аналогічна практика договірної закріплення російської військової присутності мала місце і в Туркменістані, який, не приєднався до Ташкентського договору про колективну безпеку країн СНД 1992 року, але співпрацював з Росією у військово-прикордонній сфері на двосторонній основі [25].

Прагнення Росії до закріплення статусу геополітичного лідера на пострадянському просторі особливо проявилось під час боротьби за розподіл ядерної спадщини СРСР. На момент здобуття незалежності Казахстаном, республіці дістався четвертий у світі ядерний потенціал. На її території знаходилося понад 100 ракет та близько 1400 ядерних боеголовок [22]. Росія, Сполучені Штати спільно з європейськими країнами здійснювали тиск на президента Казахстану Н. Назарбаєва, вимагаючи від нього передати ядерний потенціал республіки Москві. 5 грудня 1994 р. у Будапешті під час саміту ОБСЄ президент США Б. Клінтон, прем'єр-міністр Великобританії Дж. Мейджор та президент РФ Б. Єльцин підписали Меморандум про гарантії безпеки Казахстану. Казахстан був вимушений продати США свій бойовий уран, а у квітні 1995 р. республіка вивезла всю ядерну зброю до Росії.

Після розпаду СРСР Росія закріпилася як ключовий безпековий актор у ЦА, зберігши військове домінування та інтерпретуючи відсутність масштабних міждержавних конфліктів як прояв власного «альтруїзму». Втім, її політика мала виразно прагматично-інтересовий характер. Створення ОДКБ стало для Москви інструментом регіонального домінування і захисту «зони привілейованих інтересів». Держави ЦА, члени ОДКБ, були змушені враховувати мілітарну перевагу Росії, що об'єктивно обмежувало їхню стратегічну автономію. Показовим у цьому контексті є співвідношення військових потенціалів: наприкінці 90-х рр. сукупна чисельність збройних сил п'яти держав ЦА становила близько 170-190 тис. осіб, що не перевищувало 15% від чисельності Збройних сил РФ (понад 1,2 млн осіб) [26]. Попри це, Казахстан, Киргизстан і Узбекистан все ж змогли інституціоналізувати ЦАЕС, засвідчивши наявність власного інтеграційного потенціалу навіть за умов геополітичної присутності Росії. Щодо Таджикистану, до ЦАЕС він долучився після завершення громадянської війни в країні у січні 1998 р. на саміті в Ашгабаті. У підсумку інституційне розширення ЦАЕС створило передумови для переходу від обмеженого формату економічної кооперації до більш комплексної та політично інституціоналізованої моделі регіональної інтеграції.

Новим етапом інтеграції в ЦА стало перетворення ЦАЕС на Організацію Центрально-Азійського співробітництва (ЦАС), засновану 28 лютого 2002 р. в Алмати Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном і Узбекистаном із закріпленням наступності попередніх рішень. Пріоритетом діяльності ЦАС визначалося поглиблення економічної інтеграції, зокрема через ініціативу президента Казахстану Н. Назарбаєва щодо формування єдиного економічного простору (Астана, 27 грудня 2002 р.) [13]. Обмежений формат організації стримував повну реалізацію потенціалу регіону. У цьому контексті подальше розширення формату ЦАС розглядалося як передумова підвищення економічної спроможності регіонального об'єднання та його конкурентоспроможності з позарегіональними центрами сили.

Перспектива приєднання Туркменістану до формату ЦАС могла забезпечити формування стійкої регіонально-конкурентної економічної моделі, однак президент С. Ніязов відмовився підписати угоду про Центрально-Азійське співробітництво. Модель поглибленої інтеграції суперечила інтересам персоналістського авторитарного режиму, зосередженого на самоізоляції. Формуванню цієї зовнішньополітичної лінії сприяли як стратегічна вразливість країни, так і значні запаси газу, що на початку 90-х рр. становили близько 15,5 трлн куб. м, поступаючись на пострадянському просторі лише Росії [18].

На момент утворення ЦАС узурпація влади Ніязовим у Туркменістані досягла апогею, що зумовило відмову Ашгабата від участі в організації через небажання делегувати повноваження наднаціональним структурам. У перспективі це спричинило кризу ЦАС і відкрило шлях до її переформатування відповідно до інтересів Росії. Унаслідок інституційної кризи ЦАС та ослаблення її внутрішньорегіональної суб'єктності інтеграційний процес дедалі більше визначався впливом зовнішніх центрів сили, що актуалізувало для правлячих еліт ЦА проблему стратегічного вибору геополітичної орієнтації.

У структурних умовах постбіполярного порядку ЦА інтегрувалася в простір геополітичного суперництва між США та Росією, що поставило регіональні еліти перед вибором стратегічного зовнішньополітичного вектора. У цій логіці саме Сполучені Штати запропонували регіону формалізовану модель військово-політичної та економічної присутності

У 1994-2001 рр. США закріпили свою військово-політичну присутність у ЦА через залучення Казахстану, Киргизстану та Узбекистану до програми НАТО «Партнерство заради миру» [20] та створення у 1997 р. регіональної миротворчої бригади CENTRAZBAT. До того ж, після терактів 11 вересня 2001 р. регіон було інтегровано до операції «Непохитна свобода»: США отримали доступ до авіабаз Карші-Ханабад в Узбекистані і Манас в Киргизстані, що стали ключовими транзитно-логістичними вузлами НАТО для наступних операцій в Афганістані [16, р.92, 105].

Паралельно з закріпленням безпекової присутності США формували в ЦА та Каспійському басейні енергетичну стратегію, спрямовану на диверсифікацію маршрутів постачання в обхід Росії та Ірану. Це зумовило формування комплексу енергетичних проєктів, зокрема трубопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан і розширення діяльності американських енергетичних корпорацій Chevron, ExxonMobil, ConocoPhillips, Marathon Oil і Unocal. Втім, американська присутність у регіоні не призвела до переорієнтації центральноазійських еліт на Захід, оскільки вона супроводжувалася просуванням демократичної моделі управління, несумісної з логікою авторитарного збереження влади. Для компрадорських режимів пріоритетом залишалося утримання політичного контролю, що зумовило їхню орієнтацію на Москву. Як наслідок, 16 жовтня 2004 р. Росія стала повноправним членом ЦАС, що деформувало первинний формат регіонального об'єднання, побудованого на географічній, цивілізаційній та етнокультурній спільності держав ЦА.

Вже через рік після створення Організації Центрально-Азійського Співробітництва, 6 жовтня 2005 р. під час саміту країн-членів ЦАС у Санкт-Петербурзі президент Путін ініціював об'єднання ЦАС з Євразійським економічним співтовариством (ЄврАзЄС). Подальший розвиток подій засвідчив, що ця ініціатива мала передусім геополітичний, а не економічно-інтеграційний характер. Уже 25 січня 2006 р. на зустрічі глав держав ЄврАзЄС у Санкт-Петербурзі було ухвалено рішення про ліквідацію ЦАС і усунення дублювання функцій між двома організаціями [19, р. 327–328].

Формально приєднання ЦАС до ЄврАзЄС могло інтерпретуватись як крок до поглиблення економічної інтеграції, однак аналіз протоколу засвідчує пріоритет збереження пострадянського інтеграційного простору над реальними економічними інтересами держав регіону. Показовим є положення ст. 1, яке передбачало збереження чинності договорів, укладених у межах ОДКБ, з можливістю їх адаптації до правової бази ЄврАзЄС. Фактично нова інтеграційна конструкція спиралася на вже існуючі механізми політико-безпекової координації під егідою РФ. Включення ЦАС до ЄврАзЄС не посилювало економічну інтеграцію регіону, а лише інституційно закріпило російське домінування в новій організаційно-правовій формі.

Теоретично інтеграційний потенціал ЄврАзЄС могло б посилити приєднання КНР, однак Пекін відмовився від участі через домінування Росії та ризик обмеження стратегічної автономії. Натомість Китай обрав позаінституційну модель економічної взаємодії, спираючись на двосторонні угоди та гнучкі багатосторонні формати, використовуючи ШОС як альтернативний інструмент регіонального порядку.

Практичним виявом цієї стратегії став саміт ШОС у Тяньцзіні у 2025 р., який зафіксував зсув балансу сил у ЦА та перехід організації до китайського економічного й нормативного лідерства. Політичний дискурс саміту був зосереджений на ідеях багатополярності та утвердженні ШОС як ключової платформи розвитку Євразії. Показовою є заява голови КНР Сі Цзіньпіна про зростаючу відповідальність ШОС за підтримання регіонального миру, стабільності та сприяння розвитку держав-членів [15], що засвідчує позиціонування організації як інституційного інструменту реалізації китайського бачення регіонального порядку в Центральній Азії.

Висновки. Отже, аналіз політики РФ щодо інтеграційних проєктів в Центральній Азії показав прагнення Москви утримати нові незалежні держави регіону у сфері російського геополітичного і гео економічного впливу. Прикладом того, що російський контроль над країнами регіону певний час був визначальним, є поглинення ЦАЕС російським гео економічним проєктом ЄврАзЄС.

Також посиленню позицій Кремля в ЦА сприяло створення підконтрольних військово-політичних форматів, зокрема військова присутність Росії була інституціалізована через Договір про колективну безпеку та діяльність ОДКБ, яка згодом перетворилася на інструмент політико-військового впливу на пострадянський простір.

Конкуренція між Росією та США після 2001 р. посилила мілітаризацію Центральної Азії, що стимулювало формування багатовекторного зовнішньополітичного курсу країн регіону. Водночас на практиці багатовекторність була суттєво обмежена домінуванням російських інтеграційних ініціатив, які стримували повноцінне залучення інших акторів – США, ЄС та КНР.

Натомість економічна залежність регіону від російського контролю над нафтовою та газотранспортною інфраструктурою змусила країни ЦА розпочати диверсифікацію експортних маршрутів, що стало важливим чинником поступового ослаблення монополії Москви. Це продемонстрував Тяньцзіньський саміт ШОС 2025 р., який інституційно зафіксував якісну зміну балансу сил у ЦА та стратегічний зсув від російськоцентричної моделі регіонального порядку до китайського формату лідерства.

Ухвалення Тяньцзіньської декларації з акцентом на багатополарність, економічний розвиток і безпеку без згадок про війну Росії проти України засвідчило суттєве звуження спроможності Москви формувати спільний політичний порядок денний у межах ШОС. Водночас домінування КНР у риторичі та практичних ініціативах організації підтвердило її роль ключового геоекономічного й нормативного актора, тоді як для держав ЦА ШОС дедалі більше трансформується з інструменту пострадянської координації на механізм структурного переорієнтування регіону в бік китайського економічного та безпекового простору.

Література:

1. Гольцов А. Г. Геополітичний порядок у Центральній Азії. *Політикус : науковий журнал*. 2024. № 5. С. 127–132. URL: <https://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/21531>.
2. Гольцов А. Г. Сучасна геостратегія Китаю в Центральній Азії. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2024. Вип. 3 (63). С. 35–40. URL: <https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/313492>.
3. Дорошко М., Волошенко І. Політика Європейського Союзу на пострадянському просторі Центральної Азії: теоретичні та прикладні аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2019. № 2 (50). С. 5–12.
4. Дорошко М., Пліс А. Геополітичні трансформації на Південному Кавказі в умовах російсько-української війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2023. № 1 (57). С. 34–41. URL: <https://intern.bulletin.knu.ua/uk/article/view/1626>.
5. Історичні основи зовнішньополітичного курсу пострадянських країн : монографія / за ред. А. Г. Бульвінського ; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2023. 464 с.
6. Константинова В. В. Геополітична боротьба світових акторів у регіоні Центральної Азії: висновки для України. *Регіональні студії*. 2021. № 25. С. 45–54.
7. Лоссовський І. О., Крупеня І. М. Причини азійського нейтралітету щодо російсько-української війни. *Україна: події, факти, коментарі*. 2023. № 14. С. 187–203. URL: https://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/14_2023.pdf.
8. Магда Є. Історія як інструмент легітимації та побудови зовнішньополітичної стратегії Російської Федерації на початку ХХІ ст. *Російська імперська державність: сучасні міжнародні виміри : аналітичний альманах*. Частина І. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2023. С. 112–128.
9. Майборода О. Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни : монографія / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 432 с.
10. Микитчук Н. М. Країни Центральної Азії: участь в міжнародних організаціях, проблеми систем колективної безпеки та регіональної інтеграції. *Регіональні студії*. 2022. № 28. С. 103–107. URL: https://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/28/28_2022.pdf.
11. Парфіненко А. Ю. Центральна Азія як геостратегічний регіон у сучасному геополітичному протистоянні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини*. 2022. Вип. 15. С. 24–36.
12. Соляр І. Я., Артимишин П. В. Між загрозою для суверенітету й регіональним лідерством: Україна та російські інтеграційні проекти на пострадянському просторі. *Український історичний журнал*. 2022. № 5. С. 32–49. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/uhj/article/download/7951/2022-5-3/14578>.

13. Central Asian Cooperation Organization (CACO). *Eurasia Heritage*. URL: <https://eurasianhome.org/xml/t/databases.xml>.
14. China Eclipses Russia as Central Asia's Top Trade Partner in 2023. *Eurasianet*. 2024. URL: <https://eurasianet.org/china-eclipses-russia-as-central-asias-top-trade-partner-in-2023>.
15. China's Xi Says SCO Bears 'Greater Responsibilities' for Keeping Regional Peace. *Reuters*. 31.08.2025. URL: <https://www.reuters.com/world/china/chinas-xi-says-sco-bears-greater-responsibilities-keeping-regional-peace-2025-08-31/>.
16. Cooley A. *Base Politics: Democratic Change and the U.S. Military Overseas*. Ithaca : Cornell University Press, 2008. 312 p. URL: <https://www.cornellpress.cornell.edu/book/9780801474294/base-politics/>.
17. History of IFAS. *Official website of the International Fund for Saving the Aral Sea*. URL: <https://aral.uz/wp/ifas/history/>.
18. Kheshdekov T. Turkmenistan's Gas Industry: From Past to Present. *News Central Asia*. 22.05.2024. URL: <https://www.newscentralasia.net/2024/05/22/gazovaya-otrasl-turkmenistana-ot-proshlogo-k-nastoyashchemu/>.
19. Malikova S. On the Main Directions of Activities of International Structures in the Post-Soviet Space. *Dirçalış. XXI asr*. 2008. № 120-121. P. 327–338. URL: http://www.elibrary.az/docs/JURNAL/jrn2008_153j.htm.
20. NATO Partnership for Peace. Partnership for Peace: Framework Document. Brussels, 1994. 6 p. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24469.htm.
21. OECD Nuclear Energy Agency; International Atomic Energy Agency. *Uranium 1997: Resources, Production and Demand ("Red Book")*. Paris : OECD Publishing, 1997. Historical Uranium Production, 1990–1996. URL: https://www.oecd-neo.org/jcms/pl_13150/uranium-1997-resources-production-and-demand.
22. Over the Years of Independence, the Republic of Kazakhstan Not Only Acquired New Symbols but Also Lost Old Ones. *Zakon.kz*. 18.12.2013. URL: https://web.archive.org/web/20080806085523/https://www.zakon.kz/Document/?doc_id=31484107.
23. Population, total (SP.POP.TOTL). *World Bank Open Data (World Development Indicators)*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>.
24. Republic of Kazakhstan & Republic of Uzbekistan. Contract on the Establishment of the Common Economic Space. 10.01.1994. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1017431.
25. Rossiya Federasiyası bilen Türkmenistanyň arasynda Ýlalaşyk. 23.12.1993. URL: <https://mejlis.gov.tm/single-decree/399?lang=tm>.
26. SIPRI Yearbook 2000: Armaments, Disarmament and International Security. Oxford : Oxford University Press, 2000. URL: <https://www.sipri.org/yearbook/2000>.
27. Joint Control Commission for Georgian-Ossetian Conflict Resolution. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Joint_Control_Commission_for_Georgian%E2%80%93Ossetian_Conflict_Resolution.
28. The Economist. 1993. Vol. 325, № 7791. P. 81 URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015023816658>.
29. Torbakov I. Putin Faces Domestic Criticism over Russia's Central Asia Policy. *Eurasianet*. 12.02.2002. URL: <https://eurasianet.org/putin-faces-domestic-criticism-over-russias-central-asia-policy>.
30. World Development Report 2000-2001: Attacking Poverty. Washington, DC: World Bank, 2001. P. 296–297. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/230351468332946759/pdf/World-development-report-2000-2001-attacking-poverty.pdf>.

References:

1. Holtsov, A. H. (2024). Geopolitical order in Central Asia. *Politicus: Scientific Journal*, No. 5, 127–132. Retrieved from: <https://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/21531> [in Ukrainian].
2. Holtsov, A. H. (2024). China's contemporary geostrategy in Central Asia. *Bulletin of NTUU "KPI". Political Science. Sociology. Law*, Issue 3 (63), 35–40. Retrieved from: <https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/313492> [in Ukrainian].
3. Doroshko, M. S., & Voloshenko, I. V. (2019). European Union policy in the post-Soviet space of Central Asia: theoretical and applied aspects. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. International Relations*, No. 2 (50), 5–12. [in Ukrainian].

4. Doroshko, M., & Plis, A. (2023). Geopolitical transformations in the South Caucasus in the context of the Russian-Ukrainian war. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, No. 1(57), 34–41. Retrieved from: <https://intern.bulletin.knu.ua/uk/article/view/1626> [in Ukrainian].
5. Bulvinskyi, A. H. (Ed.). (2023). *Historical foundations of the foreign policy course of post-Soviet countries: Monograph*. Kyiv: Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 464 p. [in Ukrainian].
6. Konstantynova, V. V. (2021). Geopolitical struggle of global actors in the Central Asian region: conclusions for Ukraine. *Regional Studies*, No. 25, 45–54.
7. Lossovskiy, I. O., & Krupenia, I. M. (2023). Reasons for Asian neutrality regarding the Russian-Ukrainian war. *Ukraine: Events, Facts, Comments*, No. 14, 187–203. Retrieved from: https://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/14_2023.pdf [in Ukrainian].
8. Mahda, Ye. (2023). History as an instrument of legitimization and construction of the foreign policy strategy of the Russian Federation at the beginning of the 21st century. In: *Russian Imperial Statehood: Contemporary International Dimensions: Analytical Almanac*. Part I. Kyiv: Institute of World History of the NAS of Ukraine, 112–128. [in Ukrainian].
9. Maiboroda, O. (2023). *Adaptive changes in the political field of Ukraine under wartime conditions: Monograph*. Ed. by O. O. Rafalskyi, O. M. Maiboroda. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine. 432 p. [in Ukrainian].
10. Mykytychuk, N. M. (2022). Central Asian countries: participation in international organizations, problems of collective security systems and regional integration. *Regional Studies*, No. 28, 103–107. Retrieved from: https://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/28/28_2022.pdf [in Ukrainian].
11. Parfinenko, A. Yu. (2022). Central Asia as a geostrategic region in contemporary geopolitical confrontation. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: International Relations*, Issue 15, 24–36. [in Ukrainian].
12. Soliar, I. Ya., & Artymyshyn, P. V. (2022). Between threats to sovereignty and regional leadership: Ukraine and Russian integration projects in the post-Soviet space. *Ukrainian Historical Journal*, No. 5, 32–49. Retrieved from: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/uhj/article/download/7951/2022-5-3/14578> [in Ukrainian].
13. Central Asian Cooperation Organization (CACO). (n.d.). *Eurasia Heritage*. Retrieved from: <https://eurasianhome.org/xml/t/databases.xml> [in English].
14. China eclipses Russia as Central Asia's top trade partner in 2023. (2024). *Eurasianet*. Retrieved from: <https://eurasianet.org/china-eclipses-russia-as-central-asias-top-trade-partner-in-2023> [in English].
15. China's Xi says SCO bears "greater responsibilities" for keeping regional peace. (31 August 2025). *Reuters*. Retrieved from: <https://www.reuters.com/world/china/chinas-xi-says-sco-bears-greater-responsibilities-keeping-regional-peace-2025-08-31/> [in English].
16. Cooley, A. (2008). *Base Politics: Democratic Change and the U.S. Military Overseas*. Ithaca: Cornell University Press. 312 p. Retrieved from: <https://www.cornellpress.cornell.edu/book/9780801474294/base-politics/> [in English].
17. History of IFAS. (n.d.). *Official website of the International Fund for Saving the Aral Sea*. Retrieved from: <https://aral.uz/wp/ifas/history/> [in English].
18. Kheshekov, T. (2024). Turkmenistan's gas industry: From past to present. *News Central Asia*, 22 May 2024. Retrieved from: <https://www.newscentralasia.net/2024/05/22/gazovaya-otrasl-turkmenistana-ot-proshlogo-k-nastoyashchemu/> [in English].
19. Malikova, S. (2008). On the main directions of activities of international structures in the post-Soviet space. *Dirçalış. XXI asr*, No. 120–121, 327–338. Retrieved from: http://www.elibrary.az/docs/JURNAL/jrn2008_153j.htm [in English].
20. NATO. (1994). *Partnership for Peace: Framework Document*. Brussels. 6 p. Retrieved from: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24469.htm (accessed 11 July 2025).
21. OECD Nuclear Energy Agency; International Atomic Energy Agency. (1997). *Uranium 1997: Resources, Production and Demand ("Red Book")*. Paris: OECD Publishing. Historical Uranium Production, 1990–1996. Retrieved from: https://www.oecd-neo.org/jcms/pl_13150/uranium-1997-resources-production-and-demand [in English].

22. Over the years of independence, the Republic of Kazakhstan not only acquired new symbols but also lost old ones. (2013). *Zakon.kz*, 18 December 2013. Retrieved from: https://web.archive.org/web/20080806085523/https://www.zakon.kz/Document/?doc_id=31484107 [in English].
23. Population, total (SP.POP.TOTL). (n.d.). *World Bank Open Data (World Development Indicators)*. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL> [in English].
24. Republic of Kazakhstan & Republic of Uzbekistan. (1994). Contract on the establishment of the Common Economic Space. 10 January 1994. Retrieved from: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1017431 [in English].
25. Russiya Federasiyası bilen Türkmenistanyň arasynda Ýalaşyk. (1993). Agreement between the Russian Federation and Turkmenistan. 23 December 1993. Retrieved from: <https://mejlis.gov.tm/single-decree/399?lang=tm> [in English].
26. SIPRI. (2000). *SIPRI Yearbook 2000: Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford: Oxford University Press. Retrieved from: <https://www.sipri.org/yearbook/2000> [in English].
27. Joint Control Commission for Georgian–Ossetian Conflict Resolution. (n.d.). *Wikipedia*. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Joint_Control_Commission_for_Georgian%E2%80%93Ossetian_Conflict_Resolution [in English].
28. The Economist. (1993). Vol. 325, No. 7791, p. 81. Retrieved from: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015023816658> [in English].
29. Torbakov, I. (2002). Putin faces domestic criticism over Russia's Central Asia policy. *Eurasianet*, 12 February 2002. Retrieved from: <https://eurasianet.org/putin-faces-domestic-criticism-over-russias-central-asia-policy> [in English].
30. World Bank. (2001). *World Development Report 2000–2001: Attacking Poverty*. Washington, DC: World Bank, pp. 296–297. Retrieved from: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/230351468332946759/pdf/World-development-report-2000-2001-attacking-poverty.pdf> [in English].

Oleksandr Alekseichenko. The Russian Federation and regional integration projects in post-soviet Central Asia

The transformation of the architecture of international relations following the collapse of the bipolar system led to the intensification of regional processes in the post-Soviet space and the emergence of Central Asia as an independent subject of international relations. The attainment of independence by Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Turkmenistan resulted in the consolidation of nation-centric models of state development and their integration into global and regional politics. The purpose of this article is to analyze the evolution of regional integration in Central Asia from the Tashkent Treaty to the activities of the Central Asian Cooperation Organization. The study substantiates the historical-geographical and political-economic organicity of integration processes in the region. It has been proven that Central Asian integration was evolutionary in nature and was largely restrained by the policies of the Russian Federation, which ultimately contributed to the absorption of regional initiatives into broader integration formats under the auspices of Russia and China.

Key words: Central Asia, regional integration, post-Soviet space, geopolitics, Russia, imperial policy.

Відомості про автора:

Алексейченко Олександр – кандидат політичних наук,
докторант Навчально-наукового інституту міжнародних відносин,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Надійшла 04.12.2025

Прийнята 26.12.2025

Опублікована 28.01.2026